

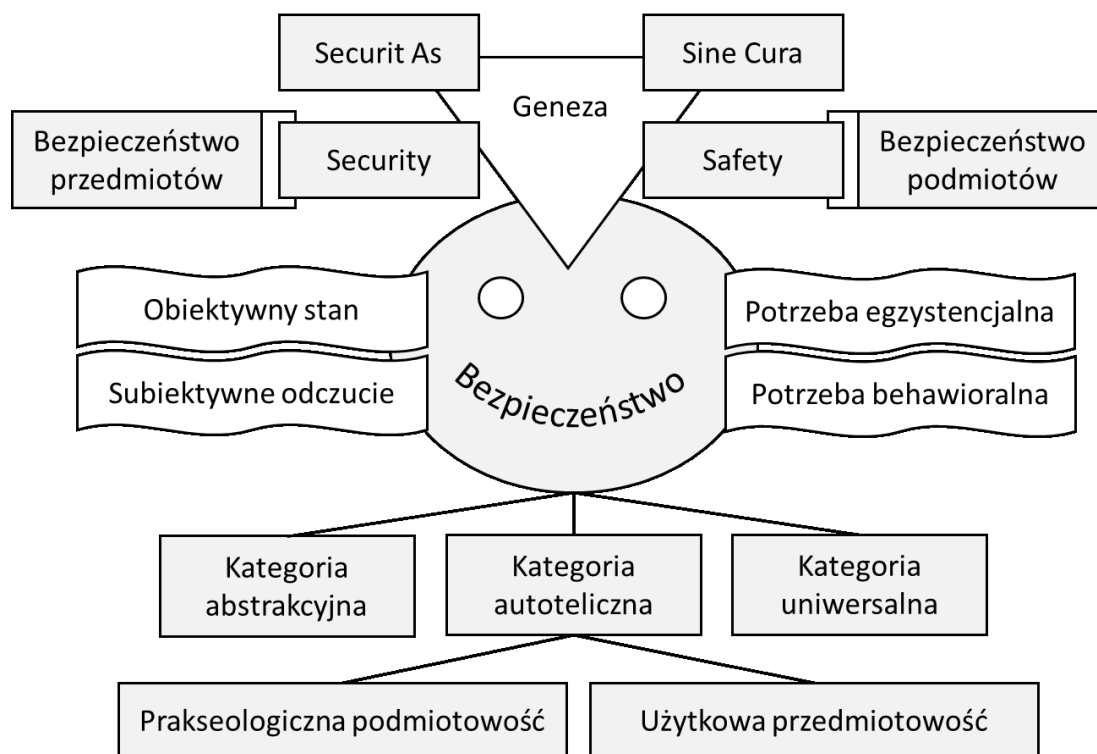
3.1. Pojęcie i istota bezpieczeństwa

Ogromna żywiolowość i dynamika procesów cywilizacyjnych i działań społeczno-politycznych w XXI wieku w szczególności w sferze stosunków międzynarodowych spowodowała, że jednym z najważniejszych problemów współczesności dla jej bytu i rozwoju stało się bezpieczeństwo. Szeroko rozumiane bezpieczeństwo, odnosi się zarówno do możliwości, niezagrożonej egzystencji podmiotu, jak i jego swobodnego rozwoju w czasie i przestrzeni. Powszechnie bezpieczeństwo postrzegane jest jako trwanie i przetrwanie oraz możliwość rozwoju podmiotu (jednostki, grupy społecznej, państwa, narodu), w warunkach godziwej egzystencji, przy zachowaniu wolności i integralności (terytorialnej, organizacyjnej), niezależności politycznej, społecznej i ekonomicznej (Kukułka 1982, s. 34).

Bezpieczeństwo jako termin leksykalny i zarazem podstawowa potrzeba egzystencjalna i behawioralna, a także filozoficzna kategoria ontologiczno-epistemologiczna towarzyszy ludzkości od zarania dziejów. Etymologia słowa „bezpieczeństwo” wywodzi się z łacińskiego określenia *Securitas*, które pochodzi z kolei od *Sine Cura* oznaczające wprost „bez pieczy”, „bez troski”. W tym sensie uwydatnia ono pierwotność zagrożeń w stosunku do poczucia pewności, czyli bezpieczeństwa. Współcześnie termin „bezpieczeństwo” odpowiada angielskiemu określeniu *Security* i łacińskiemu *Securitas*. W kulturze anglosaskiej bezpieczeństwo jest synonimem pewności (*Safety*) i antonimem zagrożeń (*Danger*). Aktualnie w języku angielskim istnieją dwa słowa określające bezpieczeństwo *Safety* i *Security*. Termin *Safety* odnoszony jest zwyczajowo do bezpieczeństwa osób i zabezpieczenia ich podstawowych potrzeb życiowych. Termin *Security* dotyczy głównie bezpieczeństwa zasobów, (w szczególności zasobów ekonomicznych, materialnych, zarządczych, a także technicznych, w tym informatycznych) przede wszystkim w aspekcie potencjalnych zagrożeń spowodowanych celową działalnością człowieka (Korzeniowski 2008, s. 71 i nast.).

Formalnie pojęcie „bezpieczeństwo” stanowi kategorię autoteliczną, abstrakcyjną i uniwersalną, a oddzielnie używane jest głównie w teorii i w mowie potocznej. Bezpieczeństwo jako antropocentryczna kategoria uniwersalna jest „wartością nieautoteliczną, nie samą w sobie, tzn. niegodną zabiegów ze względu na nią samą, natomiast wartością wyraźnie użyteczną, użytkową, tzn. będącą środkiem do osiągnięcia innych wartości, np. zdrowia, własności itp”. (Szmyd 2000, s. 48). Samoistnie pojęcie bezpieczeństwa, jako bezpieczeństwa abstrakcyjnego może być rozpatrywane tylko w sferze teorii, np. na gruncie filozofii, natomiast w działalności społecznej jeśli jest pozbawione punktu odniesienia formalnie operowanie nim nie ma sensu. W praktyce społecznej i w życiu codziennym termin ten zawsze występuje z określeniem wskazującym, kogo personalnie, podmiotowo lub jakiego obszaru przedmiotowo dotyczy. Realne bezpieczeństwo musi być zakotwiczone w określonej rzeczywistości

społecznej (cywilizacyjnej, technicznej, politycznej, międzynarodowej), gdyż tylko wówczas możemy mówić o jego prakseologicznej podmiotowości lub użytkowej przedmiotowości (rys. 3.1).

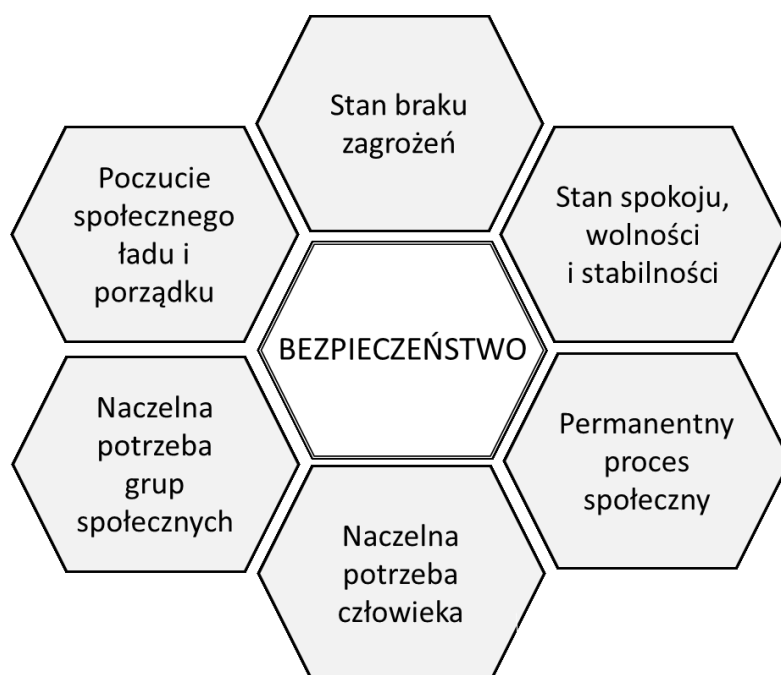
Rys. 3.1. Bezpieczeństwo jako uniwersalna kategoria społeczna

Bezpieczeństwo jako wartość niesamoistna nie może być bezpośrednio porównywane z różnymi wartościami samoistnymi, które odgrywają wielką rolę w życiu człowieka, grup społecznych i całej ludzkości. W socjologii za grupę społeczną uznaje się „zbiór osób postrzegany jako całość ze względu na stosunki zachodzące między nimi” (Szacka 2003, s. 183). Większość wartości samoistnych, np. przedmioty, procesy, zdarzenia, zjawiska mają swój początek i koniec, funkcjonują w określonej czasoprzestrzeni, oferują rozmaite użyteczności, najczęściej mają wymiar praktyczny i utylitarny. W aspekcie aksjologicznym bezpieczeństwo reprezentuje pewną wartość o wysokiej pozycji społecznej i ogromnym potencjale utylitarnym. Bezpieczeństwo podtrzymuje istnienie właściwości i funkcje rozmaitych dóbr, chroni ich tożsamość. Chroniąc człowieka, jego otoczenie społeczne, środowisko przyrodnicze i uznany system wartości, bezpieczeństwo sprzyja ich trwaniu i gwarantuje stabilną przyszłość. Bezpieczeństwo jako wartość niesamoistna nie jest celem samym w sobie, na dodatek oferuje usługi chroniące inne wartości, zapewnia ich trwanie i dialektyczny rozwój. Uniwersalny paradygmat bezpieczeństwa oscyluje wokół triady: trwanie – przetrwanie – rozwój we wszystkich wymiarach bezpieczeństwa

jednostkowego i zbiorowego, społecznego i publicznego, gospodarczego i politycznego, a także wewnętrznego i zewnętrznego itp.

Analiza literatury prowadzi do wniosku, że najczęściej pod pojęciem bezpieczeństwa rozumie się (Wiśniewski 2014, s. 41) (rys. 3.2):

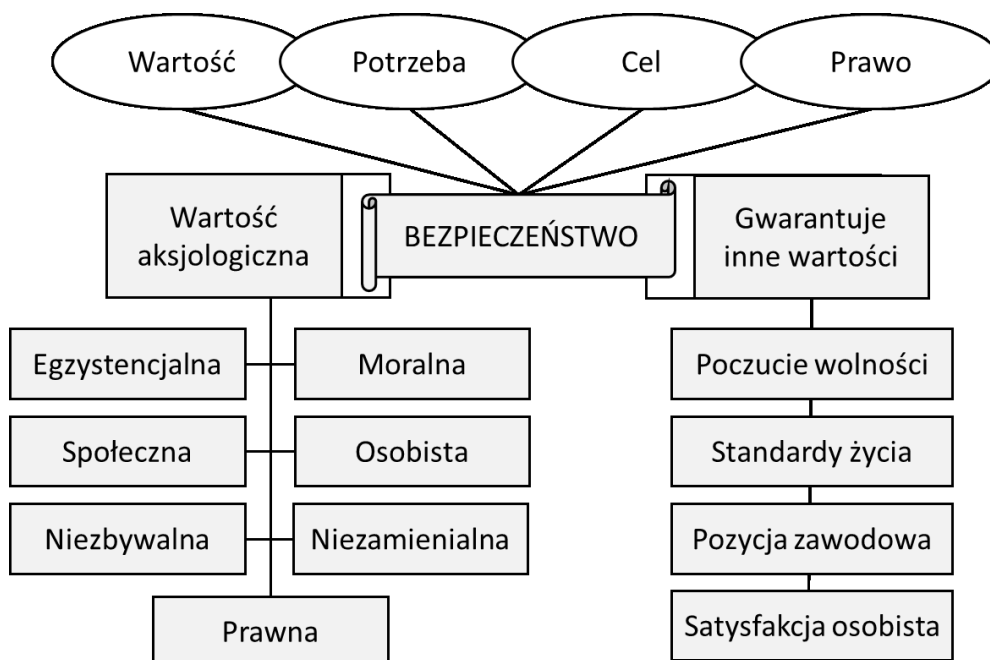
- stan niezagrożenia, spokoju i stabilności,
- poczucie pewności i szanse na doskonalenie,
- rozumny ład i standard stabilności,
- naczelną potrzebę człowieka i grup społecznych,
- podstawową potrzebę państwa,
- ciągły proces społeczny prowadzący do gwarancji bezpieczeństwa,
- stan i proces odznaczający się zmiennością.

Rys. 3.2. Najczęściej występujące synonimy bezpieczeństwa

Bezpieczeństwo jako uniwersalna kategoria ontologiczna jest uznawane za wartość, potrzebę, cel i prawo, a także za pożądaną stan istnienia i dynamiczny punkt odniesienia. Stanowi wartość w sensie egzystencjalnym, moralnym, społecznym, osobistym oraz prawnym. Jako wartość fundamentalna zajmuje w hierarchii aksjologicznej jedno z najwyższych miejsc. Nie jest to jednak wartość autoteliczna, lecz użyteczna i instrumentalna. „Bezpieczeństwo cenimy przede wszystkim dlatego, że zapewnia i gwarantuje nam uzyskanie innych równie cennych wartości, takich jak: poczucie wolności, odpowiednie standardy życia i zdrowia, sukcesy zawodowe i satysfakcję osobistą lub stanowi środek do ich uzyskania. Jest ono niezbywalną i niezamienialną wartością każdego człowieka jako jednostki, a także cywilizowanych państw i społeczeństw i każdego prakseologicznego systemu działania, stanowi podstawę jego

aktualnego istnienia i trwania w przyszłości” (Ficoń 2013, s. 10). Tradycyjnie, w znaczeniu ogólnospołecznym bezpieczeństwo obejmuje: „zabezpieczenie potrzeb: istnienia, przetrwania, pewności, stabilności, tożsamości (identyczności), niezależności, ochrony poziomu i jakości życia” (Zięba 1989, s. 50) (rys. 3.3).

Rys. 3.3. *Ontologiczno-aksjologiczny wymiar bezpieczeństwa*

Niezwykle przekonujące i pryncypialne podejście do problematyki bezpieczeństwa prezentuje R. Kuźniar (09.01.1996), kiedy mówi: „W powodzi haseł w rodzaju „po pierwsze gospodarka” lub „po pierwsze człowiek”, szybko zapominamy, że fundamentem tego wszystkiego, co „po pierwsze” jest bezpieczeństwo”. Dalej autor ten konstytuuje: „Jest ono pierwotną, egzystencjalną potrzebą, grup społecznych, wreszcie państw. Idzie przy tym nie tylko o przetrwanie integralności czy niezawisłości, lecz także o bezpieczeństwo rozwoju, który zapewnia ochronę i wzbogacenie tożsamości jednostki czy narodu. Owo bezpieczeństwo zależy od tego, co dzieje się wokół nas, od środowiska zewnętrznego, z którego mogą pochodzić ewentualne zagrożenia, zależy także od nas samych – naszego zdrowia i gotowości sprostowania takim zagrożeniom” (Kuźniar 1996).

Według *Białej księgi bezpieczeństwa narodowego RP* (2013, s. 248) „Środowisko bezpieczeństwa określonego podmiotu bezpieczeństwa stanowią jego „zewnętrzne i wewnętrzne, militarne i niemilitarne (cywilne) warunki bezpieczeństwa (warunki realizacji interesów danego podmiotu w dziedzinie bezpieczeństwa i osiągnięcia ustalonych przezeń celów w tym zakresie), charakteryzowane przy pomocy czterech podstawowych kategorii, jakimi są szanse, wyzwania, ryzyka i zagrożenia”.

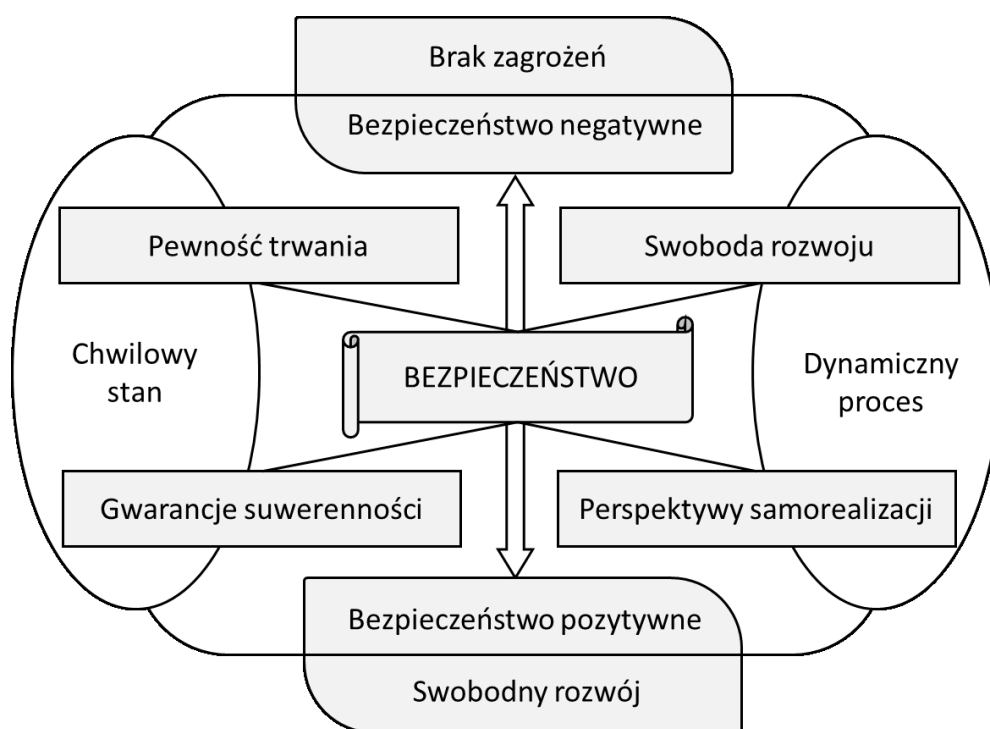
W literaturze bezpieczeństwo definiowane jest nie tylko jako stan odparcia zagrożenia, ale także jako przygotowanie takiego środowiska, w którym możliwy jest stabilny rozwój jednostek i grup społecznych. W takim rozumieniu proces kreowania bezpieczeństwa polega na: „tworzeniu optymalnych warunków wewnętrznego bezkonfliktowego rozwoju istotnych składników danego systemu, jak i eliminowaniu jego ewentualnego zewnętrznego zagrożenia przez przyczynianie się do takiego ukształtowania otoczenia zewnętrznego, które by sprzyjało harmonijnemu, symbiotycznemu rozwojowi szerszego organizmu lub systemu” (Dobrosielski 1973, s. 14). Taki sposób definiowania bezpieczeństwa zwraca uwagę na dwa zasadnicze elementy bezpieczeństwa, a mianowicie na: gwarancję przetrwania, swobodę rozwoju jednostki, jak i w szerszym spojrzeniu całej grupy społecznej. Podział ten implikuje rozumienie bezpieczeństwa w sensie negatywnym (wolność od zagrożeń) i pozytywnym (wolność do rozwoju).

Ogromna zmienność i dynamika zewnętrznego i wewnętrznego środowiska bezpieczeństwa sprawia, że samo bezpieczeństwo jest dobrem niestabilnym, kruchym i nietrwałym. W żadnym przypadku prakseologicznego bezpieczeństwa nie można zaprogramować na określonym poziomie maksymalnym, a nawet minimalnym, pomimo zaangażowania do tego ogromnych sił i nakładów. Jak zauważył J. Konieczny (2004, s. 14) „pojęcie pełnego bezpieczeństwa, maksymalnego bezpieczeństwa, i bezpieczeństwa minimalnego nie mają sensu i są bezużyteczne”. Można jedynie dążyć do uzyskania pewnego stanu bezpieczeństwa zadawalającego (optymalnego), będącego kompromisem między spektrum wyzwań i rozmaitych zagrożeń, a realnymi możliwościami przeciwdziałania danego podmiotu. Dlatego tak trudno jest w praktyce społecznej określić w kategoriach wymiernych (ilościowych) aktualny czy pożądaný stan bezpieczeństwa podmiotu i jego otoczenia.

Z punktu widzenia praktyki społecznej niezmiernie istotną kwestią jest stopniowalność/niestopniowalność bezpieczeństwa, czyli jego kategoryzacja w wartościach (miarach) jakościowych lub ilościowych. Możliwość stopniowania stanu bezpieczeństwa, będąca przeciwieństwem stanu binarnego (zero-jedynkowego) jest szeroko dyskutowana w literaturze (Giżycki 2010, s. 43-44). Możliwe jest przyjęcie założenia o jego niestopniowalności tylko wówczas, gdy zgodzimy się z przekonaniem, że bezpieczeństwo nigdy tak naprawdę nie jest możliwe, albowiem zawsze stoimy w obliczu jakichś zagrożeń i wyzwań. Na poziom bezpieczeństwa nieustannie oddziałują zmienne czynniki środowiska bezpieczeństwa, które zasadniczo rozmywają granice jego stopniowania.

Podstawowymi paradygmatami bezpieczeństwa są: gwarancje nienaruszalności trwania i suwerenności podmiotu oraz swoboda jego rozwoju i perspektywicznej samorealizacji (Świniarski 1999, s. 13). Bezpieczeństwo obejmuje więc zespolenie dwóch składników: zapewnienie trwania i przetrwania oraz swobodny rozwój podmiotu. Jednocześnie należy zaznaczyć, że nie są to dwa równorzędne składniki w systemie bezpieczeństwa. Zapewnienie przetrwania podmiotu stanowi podstawę bezpieczeństwa, dając możliwość fizycznego trwania

i dotyczy bieżącej chwili, czyli terażniejszości. Natomiast w pojęciu swobody rozwoju mieszczą się warunki ochrony perspektywicznych interesów danego podmiotu w pewnym realnym horyzoncie czasowym (rys. 3.4).

Rys. 3.4. Dualizm prakseologiczny bezpieczeństwa

Pojęcie bezpieczeństwa współcześnie odnosi się głównie do bezpieczeństwa człowieka, jego życia, potrzeb, praw, wartości. Przymiotnikiem bezpieczny określa się taki stan rzeczy, który nie stwarza niebezpieczeństwa lub przed niebezpieczeństwem chroni. W tym sensie *Słownik języka polskiego* (2011, s. 49) podaje dwa znaczenia słowa bezpieczny: „1) taki któremu nic nie grozi; 2) niczym niezagrażający, chroniący przed niebezpieczeństwem”. Z kolei L.F. Korzeniowski (2012, s. 76) określa zakres znaczeniowy pojęcia bezpieczeństwa poprzez odwołanie się do trzech atrybutów: „podmiotu, obiektywnego stanu oraz subiektywnego odczucia”. Pojęcie obiektywnego stanu odnosi do sytuacji występowania bądź niewystępowania zagrożeń, niezależnie od świadomości podmiotu lub obserwatora. Ze względu na rodzaj zagrożonych podmiotów – jako bezpieczeństwo kogo?, czego? autor ten wyróżnia (Korzeniowski 2012, s. 77):

- bezpieczeństwo jednostki lub grupy (człowieka, małej/dużej grupy, społeczeństwa, ludzkości),
- bezpieczeństwo rzeczy (budynku, mostu),
- bezpieczeństwo pieniędzy (kasy, finansów),
- bezpieczeństwo informacji (danych, korespondencji).

Zakres pojęciowy słowa bezpieczeństwo jest bardzo szeroki i może być rozpatrywany co najmniej w dwóch kontekstach znaczeniowych – personalnym i strukturalnym (instytucjonalnym):

- po pierwsze, konieczne jest rozróżnienie subiektywnego poczucia bezpieczeństwa oraz obiektywnego stanu bezpieczeństwa w aspekcie braku zagrożeń,
- po drugie, istnieje silna tendencja do utożsamiania bezpieczeństwa narodowego z bezpieczeństwem państwa, odnoszonym do jego organów administracyjnych, sprawujących władzę nad społeczeństwem, co rodzi określone konotacje społeczne.

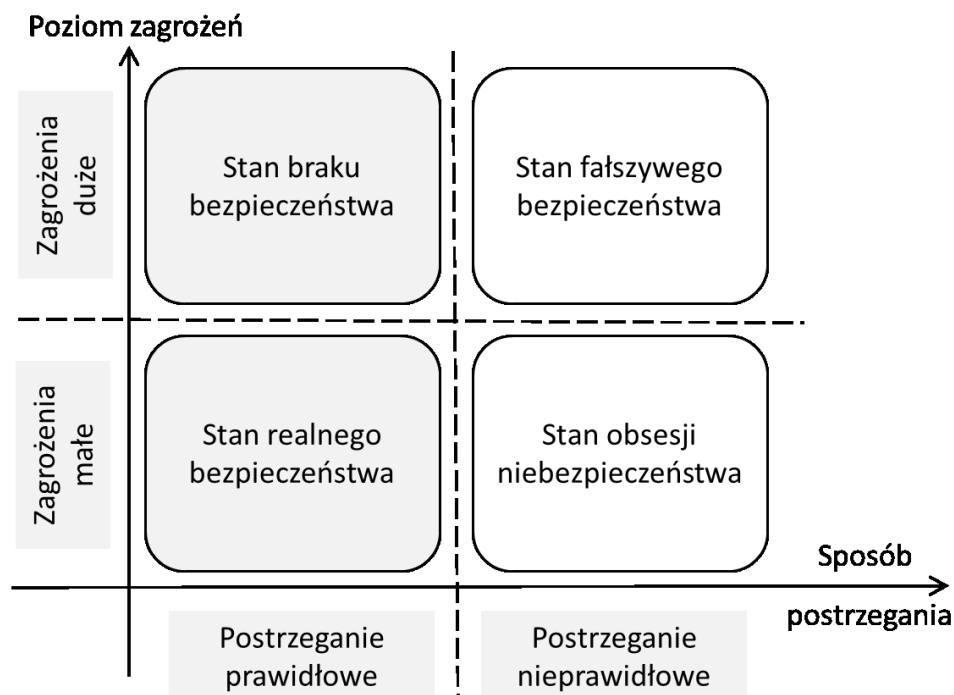
Kluczowe dla człowieka subiektywne/obiektywne (dwoiste) poczucie bezpieczeństwa zależy nie tylko od wielkości rzeczywistych zagrożeń, ale również od sposobu ich postrzegania, zasobów obiektywnej wiedzy, możliwości pozyskania wsparcia, indywidualnych cech osobowościowych, w tym zdolności radzenia sobie w sytuacjach trudnych i krytycznych. Biorąc pod uwagę subiektywność/obiektywność postrzegania bezpieczeństwa zdaniem D. Freida (1997, s. 18-21) w praktyce społecznej może być ono interpretowane na cztery różne sposoby jako (rys. 3.5):

- stan braku bezpieczeństwa – wówczas gdy występuje duże rzeczywiste zagrożenie, a postrzeganie tego zagrożenia jest prawidłowe,
- stan obsesji występuje wtedy, gdy nieznaczne zagrożenie jest postrzegane jako duże,
- stan fałszywego bezpieczeństwa ma miejsce wówczas, gdy zagrożenie jest poważne, a postrzegane bywa jako niewielkie,
- stan bezpieczeństwa występuje wtedy, gdy zagrożenie zewnętrzne jest nieznaczne, a jego postrzeganie prawidłowe.

W dobie obecnej bezpieczeństwo wraca do swoich korzeni antropocentrycznych i najwyżej stawia bezpieczeństwo człowieka, jego ideały, wolności i humanitarne systemy wartości. Bezpieczeństwo jest postrzegane wielowymiarowo przede wszystkim w wymiarze społecznym, gospodarczym, międzynarodowym, informacyjnym, ekologicznym, a także politycznym i militarnym. Taka optyka bezpieczeństwa wynika z bardzo szerokiego spektrum zagrożeń, które w różnym stopniu dewaluuja bezpieczeństwo i zakłócają perspektywiczne trwanie i stabilny rozwój danego podmiotu.

Najczęściej bezpieczeństwo rozumiemy jako aktualny stan dający poczucie pewności, wolności od zagrożeń, strachu czy jakiegoś ataku, a także spokoju i stabilnego kształtowania przyjętej strategii rozwoju. W tym sensie powszechnie bezpieczeństwo definiuje się zarówno jako aktualny stan, dający poczucie chwilowego bezpieczeństwa danemu podmiotowi, jak też permanentny proces nieustannego kształtowania bezpieczeństwa w określonym horyzoncie czasowym. Z praktycznego punktu widzenia szczególnie pożądane jest podejście procesowe oparte na dynamice czasowej, pozwalające na budowanie stabilnej

i progresywnej strategii (wizji, misji) funkcjonowania danego podmiotu, stosownie do aktualnych uwarunkowań sytuacyjnych.

Rys. 3.5. Macierz bezpieczeństwa według D. Freia

Uniwersum pojęcia bezpieczeństwa sprawia, że na trwale zagościło ono w takich dyscyplinach naukowych, jak: filozofia, socjologia, politologia, ekonomia, ekologia, prawo, stosunki międzynarodowe, nauki techniczne, nauki społeczne, a przede wszystkim we wszystkich dziedzinach naszego życia, tak osobistego jak też publicznego i społecznego. Kategoria bezpieczeństwa ma kardynalne znaczenie w szerokim kontekście zbiorowych potrzeb społecznych i osobistych pragnień człowieka, jako jednostki składowej społeczeństwa. W znaczeniu ogólnospołecznym bezpieczeństwo sprowadza się do zaspokojenia elementarnych potrzeb biologicznego i społecznego istnienia, przetrwania i rozwoju. Chodzi o filozoficzne i prakseologiczne zapewnienie godziwej egzystencji, zagwarantowania własnej tożsamości, odpowiedniej jakości życia i stabilnego rozwoju społeczno-cywilizacyjnego. Podstawą realizacji tych celów jest uzyskanie określonych standardów w sferze szeroko rozumianego bezpieczeństwa. Misją i celem każdej społecznej polityki i strategii we wszystkich epokach historycznych było zawsze dążenie do uzyskania pożądanego stanu bezpieczeństwa w określonej dziedzinie życia społecznego, gospodarczego, politycznego, a przede wszystkim osobistego.